

Bak Imre

festőművész (Budapest, 1939. július 5.)

1953–57 Képző- és Iparművészeti Gimnázium, Budapest.

1958–63 Tanulmányok a budapesti Képzőművészeti Főiskola festő szakán.

1962 Főiskolai tanulmányút: Moszkva, Leningrád, a Puskin Múzeum és az Ermitázs modern gyűjteményének megtekintése. Utazások Lengyelországba, Csehszlovákiába.

1964 Első utazás Nyugat-Európába. Németország, Franciaország, Anglia, Olaszország. „Festészet és szobrászat tíz éve, 54/64” című kiállítás a Tate Galleryben, Londonban, valamint a Biennále megtekintése Velencében.

1965 Második utazása Németországba: találkozása Stella, Kelly, Pfahler, Lenk, Uecker munkáival a stuttgarti Müller Galériában. Megismeri Dieter Honisch művészettörténészt. Négyhetes tartózkodás Párizsban, colourfield festészeti kísérletek.

1966–67 Első hard edge festmények.

1968 A Documenta megtekintése Kasselben. Kiállítás a Müller Galériában Stuttgartban (Nádler Istvánnal). Részt vesz az első „IPARTERV” kiállításon.

1969 Második „IPARTERV” kiállítás. A ljubljani Nemzetközi Grafikai Biennálén a zsűri különdíját kapja.

1970–79 Különbféle csoportkiállításokon vesz részt Németországban, Lengyelországban, Csehszlovákiában. Koncept munkákat ké-

szít (fotó, szöveg, Mail Art). Közben csaknem négy évig nem fest.

1970 Meghívást kapott Vance-ba a Károlyi Alapítvány művésztelepére. Az első önálló kiállítás Magyarországon (Konkoly Gyulával).

1971 Ösztöndíj és kiállítás az esseni Folkwang Múzeumban (Jovanovics Györggyel). Első csoportkiállítás Bécsben a Grichenbeisel Galériában (Fajó, Hencze, Nádler, Pauer, Tot).

1973 Meghívják a Nemzetközi Festő Hetekre Eisenstadtba.

1974 Visszatérés a festészetéhez. Ösztöndíj a Nemzetközi Festő Hetekre Grazba. A Népművelési Intézet munkatársa lett. Feladata az alternatív művészeti nevelés, galériák szervezése művelődési intézményekben.

1977 Első önálló kiállítása a Műcsarnokban, Budapesten.

1979–86 A Film – Színház – Muzsika című folyóirat munkatársa.

1982 Első posztmodern képek.

1983 Kiállítás a Steinek Galériában, Bécsben.

1985 Részt vesz a „Három generáció” című kiállításon (Graz–Budapest).

1986 Kiállít a velencei Biennále magyar pavilonjában (Birkás, Kelen, Nádler).

1987 Második egyéni kiállítása a Műcsarnokban, Budapesten, valamint kiállít az Eremitage Galériában, Berlinben. Részt vesz a Fodor Múzeum, Amsterdam, és az E.L.A.C. Lyon csoportkiállításon.

- 1987–92** Tanár az Iparművészeti Főiskolán (90-ben egyetemi tanári kinevezést kap).
- 1988** Megkapja a Munkácsy-díjat.
- 1989** Meghívják Japánba, a „Bilder für den Himmel” nemzetközi művészeti programra.
- 1991** Csoportkiállítás Seoulban, az Arts Museumban, részt vesz a megnyitón.
- 1993** Első New York-i utazás. Többrészes nagyformátumú képek.
- 1996** Újabb New York-i tartózkodás. Átveszi a Kiváló Művész kitüntetését. Kiállít a Ludwig Múzeumban Budapesten. Vendégprofesszor a berlini Nyári Akadémián.
- 1998** Bécsben átveszi a Herder-díjat. Tagja lett a Széchenyi Művészeti Akadémiának Budapesten. Részt vett a Peter Baum által rendezett Ungarn – Avantgarde 20. Jahrhundert kiállításon Linzben.
- 1999** Önálló kiállítás a két székesfehérvári múzeumban. Csoportkiállítás Berlinben az Akademie der Künste kiállítóhelyiségében.
- 2002** Megkapja a Kossuth-díjat. Részt vesz a Dieter Honisch által rendezett kiállításon Berlinben, a Max Liebermann Hausban.
- 2003** Megjelent Hajdu István monográfiája három nyelven.
- 2004** Pilsenben kiállított a „Geometria Magyar” című kiállításon.
- 2006** Részt vesz az Arena der Abstraktion című kiállításon, Leverkusen, Museum Morsbroich.
- 2007** Bekerült a DaimlerChrysler gyűjteményébe, illetve annak az elmúlt tíz év vásárlásait dokumentáló kiadványába. Kiállít különböző tematikájú nemzetközi és magyar kiállításokon: Eleven szín/Living color. Budapest, Vasarely Múzeum • Hungarian Art – Expressionistic Tendencies

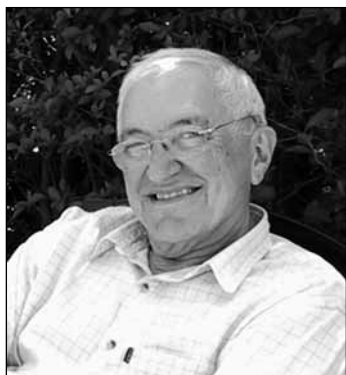
- in Hungarian Contemporary Art 1980–2007. Bratislava – Cuno-vo – Vodné dielo, Danubiana – Meulensteen Art Museum • Geometrische – konstruktive Kunst aus Ungarn. Reale und virtuelle Räume im ARITHMEUM, Bonn
- 2008** Részt vett a MAXImin című kiállításon Madridban. Budapesten él és dolgozik.

Közgyűjtemények: Aachen (D), Museum Ludwig; Berlin (D), Neue Nationalgalerie; Bratislava (SK), Národná Galéria; Budapest, Kiscelli Múzeum; Budapest, Ludwig Múzeum; Budapest, Magyar Nemzeti Galéria; Chelm (PL), Muzeum Okregowe; Debrecen (H), Déri Múzeum; Debrecen (H), MODEM, Antal-Lusztig Gyűjtemény; Detmold (D), Art Kite Museum; Dunajská Streda (SK), Galérie súčasnych maďarských umelcov; Essen (D), Museum Folkwang; Graz (A), Neue Galerie am Landesmuseum Joanneum; Győr (H), Városi Művészeti Múzeum; Leverkusen (D), Museum Morsbroich; Linz (A), Lentos Kunstmuseum; Lyon (F), Musée St. Pierre Art Contemporain; Makó (H), József Attila Múzeum; Miskolc (H), Herman Ottó Múzeum; Montbéliard (F), Musée de Chateau; Oldenburg (D), Landesmuseum; Paks (H), Paksi Képtár; Paris (F), Fonds National d'Art Contemporain; Perm (RU), Staatlichen Kunstgalerie Perm – Stiftung Perm; Pécs (H), Janus Pannonius Múzeum; Sárospatak (H), Sárospataki Képtár; Stuttgart (D), Sammlung DaimlerChrysler; Szczecin (PL), Muzeum Narodowe; Szeged (H), Móra Ferenc Múzeum; Székesfehérvár (H), Szent István Király Múzeum; Szombathely (H), Szombathelyi Képtár; Veszprém (H), Modern Képtár, Vass László Gyűjtemény; Wien (A), MUMOK; Wien (A), Sammlung Albertina; Würzburg (D), Galerie IHK.

Bak Imre

Fejes István

rádiócsillagász (Budapest, 1939. július 5.)

Köszönöm a felkérést! Nem önéletrajzot írok, ami mint műfaj dög unalmas. Inkább néhány életképet, fordulópontot, tanulságot, ahogy a mostani mentális szűrőmon keresztül látom.

1944 tele. Ráday utca. Az ostromról nincsenek olyan emlékeim, hogy félttem volna. A légópincében remekül szórakoztunk a többi kölyökkel, miközben bombáztak a környéken. A felnőttek azonban félték. Azt mondogatták, ha már találat ér, inkább orosz bomba legyen, az amerikai bombák sokkal pusztítóbbak... Egyszer kimentünk a pincéből körülnézni. Mindenhol törmelék, dögölt ló az

utca közepén, a Kálvin tér felé nézve egy ház az utca elején nagy porfelhővel éppen összeomlott. A Kálvin téri magas paloták ablakaiból hosszú lángcsóvák csaptak ki. Ez a kép élesen megmaradt bennem.

1952. Óbuda, Tábor-hegy. Kialakul egy teljesen természetesnek tűnő kettős viselkedési forma, ami aztán évtizedekig működik. Az iskolában lelkes dolgozatokat írok Rákosi pajtásról, otthon Amerika Hangját hallgatjuk, és várjuk, hogy csináljanak már valamit az amcsik. Jellemhiba? Inkább alkalmazkodási reflex. De hát ez természetes volt, ebbe nőttem bele.

Apám hadbíró volt a háború előtt, tehát most „deklasszált elem”. Szeretett barkácsolni. Tízéves koromban együtt fabrikáltunk egy detektoros rádiót. Elámultam, mikor megszólalt. Ettől kezdve rajongtam a rádiótechnikáért. Rádiómérnök szerettem volna lenni, de hát, mint oly sokan, én is X-es voltam. Ez akkor falat jelentett a továbbtanulás útjában. Nem is vettek fel gimnáziumba, *szerencsémre*, mert helyette a budai Tanítóképzőbe sikerült helyet kapnom. Ez az intézmény, úgy látszik, végső mentsvára volt az X-eseknek, több ilyen esetről tudok. Kitűnő iskola volt kitűnő tanárokkal.

1957. Persze nem vettek fel a Műszaki Egyetemre. *Szerencsémre*, mert igen hasznos két évet töltöttem gyári munkásként a Budapesti Rádiótechnikai Gyárban Óbudán, majd egy év gyakorló tanítói állásban Tápiószentmártonban. Ezzel „megtisztultam” X-es mivoltomtól, és most már mint „munkás” vagy „haladó értelmiségi” kádert 1960-ban felvettek az ELTE-re. Óriási, euforikus érzés volt.

Mivel a csillagászat is érdekelt, meg a rádiótechnika is, mi sem természetesebb, Földes István csillagász professzorom tanácsára rádiócsillagászati témákkal kezdtem foglalkozni. Ő akkoriban járt Nyugaton, holland rádiócsillagászati intézményekben. Beajánlott egy nyári egyetemi gyakorlatra.

1964. Hetven dollárral és az új, Európára érvényes turistaútlevelel a zsebünkben vágunk neki Nyugat-Európának évfolyamtársammal és legjobb barátommal, Horváth Andrással. Három hónapig csavarogtunk, jórészt autóstoppal. Közben abszolváltuk a nyári gyakorlatot Dwingelooban, a holland rádiócsillagászat központjában. Felnyílt a szemünk a világra. Micsoda maszlagnak tűnt az otthoni

szöveg a kapitalizmus bukásáról, nyomoráról. A hetven dollárnál ezerszer többet ért az a – mai kifejezéssel – „kapcsolati tőke”, amire akkor szert tettem.

1965. Megvan a diplomám. Csillagászti állásról a Csillagvizsgáló Intézetben Detre László igazgató szerint szó sem lehet. *Szerencsémre*, mert a Kapteyn Csillagászati Laboratóriumban Hollandiában asszisztensi állást ajánlanak. Igaz, némi trükközést igényelt, hogy svájci meghívólevélre két évre érvényes turista-útlevelel kijussak Hollandiába, de sikerült (az úgynevezett „kilépő ablakot” csak később vezették be). Ezzel pályára álltam.

A kutatási témáim a XIX. századi nagy felfedezőutak izgalmaikat juttatják eszembe. Kezdetben a Naprendszer környezetében elhelyezkedő csillagközi hidrogénfelhők mozgását, elhelyezkedését kellett feltérképezni rádiócsillagászati módszerekkel. Hallatlanul izgalmas, ismeretlen terület volt. A hidrogén a leggyakoribb elem a csillagközi térben, és jól kirajolja a Tejútrendszer szerkezetét is. Később kvazárok és aktív galaxismagok szerkezetét, viselkedését kutattam. Sokat publikáltam.

Az első időszakban csaknem három évet töltöttem Hollandiában, majd egy fél évre meghívtak az USA-ba. Mindkét tapasztalat alapvetően formálta életszemléletemet. Lenyűgözött, milyen bizalommal, nyitottsággal kezeltek egy „Keletről” jött kezdőt Hollandiában. (Itthon a gyanakvás és a bizalmatlanság volt az alapállás. Ehhez voltam szokva.) Újdonság volt, hogy szakmai vitákban egyenrangúként kezelték a kezdő asszisztens és a neves professzor véleményét. A szakmai adatok és érvek döntöttek. Az USA-ban, a „nem ismerünk lehetlent”, a „can do” szemlélet ejtett bámulatba. (Itthon a korlátok tömege, az „ezt sem lehet, azt sem lehet” volt a jellemző.)

Hazatérésem után többek között a MOM kutatási részlegénél kaptam állást, de „éberség” miatt a fejlesztés alatt lévő katonai célú rádióteodolit műszer közelébe sem engedtek egy ilyen „megbízhatatlan, talán Nyugaton beszervezett alakot”.

Szerencsémre, mert 1973-ban Almár Iván meghívott, dolgozzam az új, Pencen épülő Koszmikus Geodéziai Observatóriumban, amelynek akkor ő volt az igazgatója. Ideális munkahelynek bizonyult 35 éven keresztül. Itt nagy részben sikerült a korai nyugati tapasztalataimat alkalmazni, hasznosítani, és néhány merész kezdeményezést megvalósítani. Olyan új területek nyíltak meg előttem, mint a földtudományok, műholdas geodézia, műszertechnikai fejlesztések. Munkatársaimmal az akkor nálunk még újdonságnak számító „team”-ekben kezdtünk dolgozni kutatási feladatokon. 1990 előtt, a viszonylag nagyobb kelet–nyugati mozgásterünkkel több területen is szakmai vezető szerephez jutottunk a régióban. Utána ezt az előnyünket elvesztettük – a verseny kiegyensúlyozottabbá vált –, de a „can do” hozzáállás bevált. Szépen nyertünk hazai és nyugati pályázati pénzeket, programjaink alapkutatói és alkalmazott kutatási szinten is globális kapcsolatokra épültek.

Bónusz volt, hogy közben ápolhattam kapcsolataimat a nagy rádiócsillagászati obszervatóriumokkal, mint például a bonni Max Planck Rádiócsillagászati Intézettel vagy Dwingelooval, de ugyanilyen fontosak voltak a magyar egyetemek is. Az ELTE-n tartott előadásaim során, de a munkahelyemen is megragadta néhány fiatal fantáziáját a rádiócsillagászat. Közülük többen PhD fokozatot szereztek, és szakmai hírnévre tettek szert. Jólesik és megnyugvás számomra sikereiket követni.

Módos Péter

televíziós műsorszerkesztő, rendező (Budapest, 1939. július 8.)

Mondják, hogy a XX. század a történelem legrémesebb száz éve volt. Erről beszélgetve egy barátom szokta volt mondani: „Mit nyavalyogsz, volt negyven jó évünk. Ez jó arány a százhoz képest.” Tényleg... jó arány?

Megszületésem után 57 nappal ki-tört a második világháború, ami igen mély nyomokat hagyott az életemben. Mások által észrevehetőket, de főleg olyanokat, amelyeket – mélyen belül – csak én szenvedtem meg és szenvedek azóta is. De erről ne ejtsünk szót, ez magánügy.

A háborút végigrettegtem és végigéheztem – gyerekfejjel. Apámat hatéves koromban ismertem meg: mint munkaszolgálatos „megtámadta” a Szovjetuniót, ezért hadifogság járt. 1945 őszén jött haza csontig fogva. A háború alatt nagyon beteg édesanyám gondoskodott rólam, a saját édesanyjáról és apám szülei-ről. A tágabb értelemben vett családom felét kiirtották, a Don-kanyartól a Duna partjáig, Eisenstadttól Auschwitzig. De hála a sorsnak '45 szeptemberében egy asztalnál ülhattünk anyámmal és apámmal.

Általános és középiskoláimat a „nyócker”-ben végeztem. Az Üllői úton

laktunk, egy átjáróházban a Kisfaludy köz (most Corvin köz) és a Kilián lak-tanya között. Ennek '56-ban „káros mellékhatásai” voltak: rettegés, éh-ség – újfent. De ezt is túléltek. Nyolc-éves koromtól zongorázni tanultam a Fővárosi Zeneiskola Szervezetnél, amit ún. továbbképzős szinten abba kellett hagynom 1956 októberében. Ebben a tanévben érettségiztem a Vörösmarty Gimnáziumban, és a kettő együtt, tanulás és zongoragyakorlás, nem ment.

Érettségi után műszerésznek ta-nultam. Gyógyszerári mérlegek javít-ásával foglalkoztam. Szerettem, mert nagyon szép munka volt. Közben zongoráztam itt-ott, iskolai bulikon. Felfigyeltek rám a KISZ kulturális osz-tályán, és felkértek: legyek az akko-riban megalakult Budapesti Ifjúsági Könnyűzenei Klub vezetője. A klub elnöke Bergendy István volt, a három alelnök: Illés Lajos, Zorán és jóma-gam. Később összeolvadtunk a DÁLIA Jazzklubbal és a Keleti Károly utcai Népfront-helyiségben, majd a Fővá-rosi Művelődési Házban aktív klub-életet éltünk. Koncerteket rendeztünk különböző nagy mozikban, a Budai Ifjúsági Parkban, amelyek színvonalasak és nagyon jó hangulatúak voltak. 1967-ben, későbbi rádiós kollégám, Komjáthy György felkérésére, a 39 tagú „Csak fiataloknak” Klub vezetője lettem, amely Komjáthy keze alá dol-gozott a rádióműsor-készítés során.

1968-ban ostoba nézeteltérésem támadt a KISZ-szel, amelynek ered-ményeképpen eltanácsoltak az addigi munkámtól. De szerencsém volt!

Nagyon jól jött a Magyar Televízió ajánlata. Az akkor alakuló, a zenei

osztályon belül létrejött könnyűzenei rovat műsorszerkesztőt keresett, így kerültem az MTV állományába, ahol volt szerencsém 32 felejthetetlen évet dolgoznom olyan főnökök, munkatársak között, mint Horváth Ádám, Szinetár Miklós, Bánki László, Czigány György, és még nagyon sokan mások. Dolgozhattam Jancsó Miklóssal, Kovács Andrással, Sándor Pállal, Banovich Tamással különböző egyedi show-k készítésében: *Extázis 7-től 10-ig*, *Koncz Zsuzsa, Illés, Metró, Omega, LGT, Zorán, KFT, V'Moto Rock, Kovács Kati, Máté Péter, Cserhádi Zsuzsa, Rhoda Scott, Koós János* stb.

Három évtized alatt rengeteg műsort szerkesztettem, rendeztem a pop-rock és a dzsessz műfajában. Sorozatokat, mint pl. a *KKK (Könnyűzenét Kedvelők Klubja)*, *Slágerszervíz*, *Egymillió fontos hangjegy*, *Pulzus* *Könnyűzenei Panoráma*, amelyet eleinte Sztevanovity Dusánnal, majd Vágó Istvánnal, végül egyedül vezettem a képernyőn, és a *Roxínpad*. Emellett szerkesztettem és rendeztem a *TeleJazzPódiumot*, csupa magyar dzsesszművész közreműködésével, és amit nagyon szerettem, kb. kétszáz, egyenként 35-40 perces műsort a Pori Jazz Fesztivál koncertjeiből, nemzetközi és világsztárokkal. 2000-ben

mentem nyugállományba. 1992-től, 15 évig a Petőfi Rádióban, *Jazzshow* címmel műsort szerkesztettem és vezettem. Ez később sokat segített „leszoktatni” magam a tévészés-rádiózásról.

Közel ötven éve, 1961-ben vettem el nagyszerű feleségemet, aki akkoriban az idegenforgalomban, húsz éve a nőidivat-szakmában tevékenykedik. Lányunk a Külkereskedelmi Főiskolát végezte el. Kisebbik lányunokánk dzsesszongorózni, a nagyobbik filmrendezést tanul.

Úgy érzem, felnőtt életem 42 aktív és privát évét hasznosan, sikeresen, sok-sok kisebb, nagyobb örömmel közepette (tehát boldogan) éltem. A nyugdíjasélet nem az én létformám, de tudomásul veszem, hogy a könnyűzenei műfajban a korombeliek után nem kapkodnak a mai tévék, rádiók.

Büszke vagyok, hogy aktív művelője lehettem a magyar televíziózás aranykorának, azon belül a jó minőségű könnyűzene térhódításának. Szavam sem lehet...

Szabados György

zeneszerző, zongoraművész (Budapest, 1939. július 13.)

Bár családi öröklöttség nyomán, de inkább intimitásra és magányosságra hajló lelki alkatom mentén szólalt meg, bontotta ki magát bennem a zene. Elsőnek is az ének, még bármely szóejtésem előtt. Ez a tény, ez a benső közeg mint valami születés előtti emlék uralja életemet, tart fogva ma is, ha ezt egyáltalán fogságnak lehet nevezni. Mert inkább valamiféle szabadság ez, a szó eredeti, istenes, teremtő, alkotó értel-

mében. Talán innen is az a boldogító, feltámadó erő s persze adottság, hogy folyton csak rögtönöznék, hogy elsősorban improvizálni szeretek, ami ugyan nem más, mint a megszólalás, a megvallás és az öröm legősibb módja a zenében, ám annál felszabadítóbb és természetesebb. Nem is akartam én soha mások zenéjét megtanulni, azt jónál jobban előadni. Szüleim bánatára, de kivételes szellemű nagyanyám örömeire, folyton csak improvizáltam a zongorán. A magam zenéjét hallottam, az háborgatott, folyvást csak az jött elő bennem, oly természetesen, mint fény a homályból, víz a kövekből.

Az a zeneiség, amit a világban immár vagy ötven éve „free” avagy szabad zenének neveznek, így született meg önkéntelenül bennem, egy hermetikusan elzárt ország pusztán befelé, magába figyelő, informálatlan gyermekében és annak ifjúságában. Mint később kiderült, azonos időben azzal, ami odakünn, a vasfüggönyön túl, a nagyvilágban e tekintetben történt.

Új idők eszméleteinek első hangjai.

Elsőnek énektanár anyám s az akkor még komoly iskolai ének-zene oktatás avatott be gyakorlatilag is a magyar népdal, az európai klasszikus zene és a mindenkori szakrális zenék emelkedett világába. Hogy aztán úgy tizenöt éves koromban, az '56-os szabadságharc előtt tán csak hónapokkal, találkozzam a dzsesszel. Azzal a zenével, amely nem volt ugyan sem európai, sem magyar, de a kor lelkülete és lüktetése, a szabadság üzenete volt, egy csasztuskákat daloltató, diktatórikus és butuló Magyarországon. S amely röggvest magával ragadta improvizatív, művészi szabadságra teremt zeneszerzői hajlamomat.

Azzal a zenével találkoztam, amely, mint tudjuk, a XX. század zeneiségét épp eme elementáris erejű improvizativitása révén, szinte új életre keltette. Zenei működésem több mint négy évtizede, kezdetben a dzsessz által, az improvizatív alapú zeneszerzés és előadás természetes jelenlétének a jegyében telt. Ebből az életérzésből és szemléletből már nem egy zárt, kötöttségekben fogant, hanem a bennünk élő „istenes” szabadság egy új zenéje született, amely nem pusztán a számok és a bevett zenei modorok áttelekesített rendjére, egy megkövesedett múltra, inkább a lélegzetünkre hagyatkozik, s amely mára egy újnak mondható zenei, művészeti stílussá is vált.

Magam ezt minden tekintetben lényeges, eredeti és új dolognak fogtam fel, s talán ezt honorálta a sors azzal, hogy – sok évi hazai ellehetetlenítés után – végül is 1972-ben kijutottam a San Sebastian-i zenei fesztiválra, ahol kompozíciómmal és előadó kvintettemmel a fesztivál egyik nagydíját nyertem el.

Ez a jó nevű nemzetközi elismerés azonban itthon, a hivatalosság körében évekre megpecsételte művészi sorsomat. El kell mondanom, és zenei nyelvezetem bugyraiból talán ki is hallható, hogy lelkem mélyén mindig is hazám, a magyar kultúra természetes szolgálata is vezetett, még ha ezt olykor neveltség tárgyává is tették, s zeném (egy zene!) talán éppen ezért, hosszú időn át – példátlanul, ám sajnos bizonyíthatóan – a tiltottak listájára is került.

Mégis, munkálkodásom során megadatott, hogy eme hivatalos kizorított-ságom ellenére sok fiatal muzsikus tüntetett ki érdeklődésével, együttműködésével, munkájával. Boldogság volt az ő tehetségükkel együtt zengetni meg a mi világunkat. Ma már mindnyájan ennek a zeneiségnek jó hírű apostolai.

Megadatott, hogy felállt egy példátlan zenekar, amelynek ez a vallomások és öröms improvizativitás volt az alapja, s amelynek Makuz – Magyar Királyi Udvari Zenekar – lett a humorosnak tűnő neve. Mert voltak, akik vállalták egy kultúra zeneiségének közösségi feltámadtatását. Ennek egyik jól ismert alkotása *A szarvassá vált fiak* című kompozícióm, amelyet a Szegedi Szabadtéri Játékokon való bemutatót követően Berecz János személyesen rögvést be is tiltott, s amely csak évek múlva jelenhetett meg hanglemezen.

Megadatott, hogy az elmúlt 15 évben e zenének és zenei közösségnek a szellemiségét és annak szerteágazó, sok vonatkozását zenei írások sorában megközelíthetővé is tehettem.

Megadatott, hogy magam – de velük együtt is – a világ sok országában (Ausztriától Tajvanig, s persze legfőképpen itthon) ezzel a zenével hangverse-nyezhettem és elnyerhettem, elnyerhettük sokak elismerését.

Megadatott, hogy abban az órában mutatta be a magyar származású Joseph Nadj világhírű társulata a franciaországi Brestben *A kormányzó halála* című, egy diktátor és diktatúra bukásáról szóló táncoperát, amikor Berlinben azt a bizonyos szörnyű falat éppen bontani kezdték.

Megadatott, hogy még kis is tüntettek. Liszt Ferenc-díjjal, Magyar Művészetért Díjjal, Lovagkeresztel.

Magam mindazonáltal nem dzsesszzenésznek, hanem mai zeneszerzőnek tartom magamat.

Írtam sok zongoradarabot, balettet, filmzenét, táncoperát. Írtam egy kantátát kórusra, szimfonikus zenekarra, Babits Mihály verseire, és *Az események titkos története* címmel egy históriás éneket komponáltam még 1983-ban az 1956-os szabadságharcról. Úgy érzem, nem voltam rest, bár lusta vagyok.

Nagy elődök nyomdokain a magyar zene egyetemességének szellemében és az improvizativitás tágasságában, termékenyítő erejében hiszek, ami az ember zenéjét illeti.

S nem a lelketlen széthullás nyomasztó gondját és ricsaját vallom, de a szellem odaadását ebben a mai, üvöltő némaságban.

Kabacsovics

Nádasdy János

képzőművész (Szigetszentmiklós, 1939. július 19.)

Apámat egyik éjjel elhurcolták. Lövészárkot ástak az ercsi átkelésnél. A Dunában annyi volt a halott, hogy a rohamcsónakok nem tudtak kijönni a partig, mesélte később. Anyám férfiruhába öltözve, hároméves Lajos öcsémet a hátára kötve, kézen fogva vezetett: menekültünk egy pincébe, a falu másik végébe. *Jancsikám, ne félj, mindjárt ott*

vagyunk, mondogatta remegő hangon. Néha megállt, belehallgatódzott a sötétségbe. Távol puskaropogás, tompa ágyúdörgés. Ezek a legelső képek gyerekkoromból, melyekre vissza tudok emlékezni. A saját pincénket, ami a mozink alá volt építve, kellett elhagynunk, mert az előrenyomuló Vörös Hadsereg a moziépületben hadikórházat rendezett be. Ezt a mozit, amit apám és anyám verejtékkel épített, és ami 1939-ben indult be, 1950-ben államosították. Apámat, anyámat kirúgták, három gyerekkel saját lakásunkban lakbért fizettünk. Később, ha Lajcsival néha belógtunk megnézni egy-egy filmet, a vigyorgó közönség láttára zavartak ki. Soha senki szavát fel nem emelte értünk.

Az iskolában mindenki kapott vörös nyakkendőt, csak mi egypáran nem. Kisdobost avattak, és az emberek felállva, ritmusos vastapsban törték ki a *nagy vezér* neve hallatán. A despotizmus ünnepeltette magát. Az ötvenes évek Magyarországáa a pszichiátria zárt osztályával hasonlítható össze: tudathasadt, ijedt arcok,

Bálint fiammal az egeri várban

meghasonlott emberek, teljes valóságvesztés, állandó félelemérzet, félrevezető hallucinációk, munkaterápia Recskén. A különbség csak annyi volt, hogy a kényszerzubbonyt a normális emberekre húzták. Az emberek lelkét mérgezték és méltóságukban törték meg őket, ez végzetesebb, mint bármely más történelmi csapás.

A méreg olyan mélyre húzódott, hogy évtizedekkel később, demokratikus úton is rájuk szavaznak. És viszik az országot tovább a bajba, mert országot vezetni sose tanultak meg, csak parancsot teljesíteni és uralkodni. Sokszor elgondolkodom azon, hogy olyan gyalázatos politikai rendszerek, mint a kommunista keleti blokk vagy a náci Németország, egy kulturált kontinensen, mint amilyenek Európa hirdeti magát, olyan sokáig fenn tudtak maradni. Jobban oda kellene figyelni!

Egy uniformisfélebe öltözött ember, kalapban, fegyverrel, az oldalán nagy táska: *„Gyerekek, az oroszok visszajöttek. Aki akar, hazamehet. Itt már nincs mit őrizni. Akinek fegyvere van, hagyja itt.”* Közülünk csak egy svájcisapkás, fekete bajuszos, szigorú tekintetű ember földig érő, világosszürke sátorponyvából készült esőkabátban, egy óriási pisztollyal a kezében – amit mindenkire ráfogott, akivel beszélgetett – tiltakozott az ellen, hogy hazaküldjék, és eltűnt a Kálvin tér felé. Én nagyon féltem és a felszólítást megkönnyebbüléssel

fogadtam. A karszalagomat, ami-re saját magam töltőtollal írtam rá: „NEMZETŐR”, zsebre vágтам. Még mindig megvan.

1956. november 22-én indultunk neki a határnak. Nagyon nehezen döntöttem így. Végre sikerült bejutnom Pesten a Képző- és Iparművészeti Gimnáziumba, ahová nagyon szerettem járni. Éreztem, hogy ott majd megtanulok rajzolni. Erre vágytam mindig. Képzőművész apámat figyeltem, hogy milyen könnyedén és pontosan rajzol. Miklóson az általánosban lerajzoltam Csokonai Vitéz Mihályt, a képet kitették az irodalmi falíújságra. Igaz, apám a munkából hazajöve, fáradtan, odaült mellém és egy kicsit besegített. (Az „osztályidegen” képzőművész, a „mozis Nádasdy” a Csepel Autógyárban dolgozott segéd munkásként, később hegesztőként.)

Budapestet borzasztó állapotban hagytuk ott. Bécs számomra kultúrsokkként hatott. Világos, tiszta utcák, barátságos, segítőkész emberek, fényes kirakatok, modern képzőművészeti tárlatok. Az első kubista, konstruktivista, szürrealista képekből csak keveset értettem. Egyik bizonytalanságból a másikba, egyik ámulatból a másikba esve, veszteség, öröm, szomorúság, kíváncsiság különös konfliktusanyagot gyúrt a tizenhét éves gyerekekben. Csak jóval később tudtam mindezt feldolgozni, ha egyáltalán sikerült. Azt hiszem, egyik pillanatról a másikra itt váltam felnötté.

Uruguayba vándoroltam ki, a nagyszüleimhez, akiknek 1919 után kellett elhagyniuk Magyarországot. Idősebb Kerekes Lajos Dunaharaszti és környéke *tanácsköztársasági élelmiszerbiztosa* volt. A börtönből azzal engedték ki, hogy hagyja el az országot. A vastagnyakú tassi kálmista olyan kommunista volt, hogy

politikai vitáinkban – melyek a nagyszülők, nagybácsik és az unoka között azonnal nagy hévvel törték ki – nem Marxot, hanem a Bibliát idézte: „Jézus is azt mondta...” 1949-ben haza akart menni. Rákosiék nem engedték. Öregapám nem értette, hogy azoknak nem ilyen emberek, hanem pribékek kellett.

Nagyszüleimet ideológiai veszekedésekbe gabalyodva, hetekkel később otthagytam, és ösztöndíjasként a montevideói Képzőművészeti Főiskolán (*Escuela Nacional de Bellas Artes*) kezdtem el tanulmányaimat. Rövid Buenos Aires-i tartózkodásom alatt megismerkedtem a művész Szalay Lajossal, aki rajzaim láttán azt ajánlotta, hogy művészi tanulmányaimat, ha tehetem, Európában fejezzem be. Tanácsa helyesnek bizonyult, mert a montevideói főiskolákon nekünk, 56-os diákoknak, egyre kényelmetlenebbé vált az ottani diákság Szovjetunió iránti szimpátiája. Végül az egész kontinens Fidel Castro-lázban égett.

Körülményes diplomáciai hercehurca után, egy montevideói magyar barátom segítségével, egy német hajón az átkelés díját ledolgozva, 1962 júliusában érkeztem Hamburgba. Kezddhettem mindent előlről. A hannoveri magyar 56-os diákság körében leltem segítségre, és ez sok mindent megkönnyített. Végül 1965-ban folytathattam tanulmányaim a hannoveri *Werkkunstschule* művészeti főiskolán, amely a *Bauhaus* mintájára működött. 1970-ben végeztem. Képzőművészeti munkásságom mellett tanár lettem egy hannoveri gimnáziumban.

A főiskolai évek alatt a klasszikus modern művészet egyik nagy alakjával, Kurt Schwitters munkásságával és korával kezdtem foglalkozni.

Schwitters hannoveri születésű volt, de jelentősége ellenére akkortájt szülővárosában kevéssé ismerték. Hitler az „elfajzott művészek” közé sorolta, emigrált, és sose tért vissza. Később elfelejtették. (Érdekes, de már közhelynek számít, hogy Hitler ugyanazokat a művészeket üldözte, mint Sztálin.) Schwitters az 1920–30-as években kacatokból, szemétből, eldobott, haszontalan tárgyakból készítette műveit. A modern művészettörténet a *dadaista* mozgalomhoz sorolja. Művészete érdeklődésem központjává vált, többek között azért is, mert sokirányú alkotó ember volt. Érdekel, hogy milyen belső és külső indítékok, szándék, lelki és mindenféle más erők készítenek egy embert arra, hogy ellen tudjon szegülni minden korábban érvényes normatívának, amelyek századok óta szinte megdönthetetlennek látszottak. Tette mindezt kora abszolút művészetellenes, agresszív, nyárspolgári környezete ellenére, vagy talán éppen ezért. Munkásságában Schwitters olyan radikális volt, hogy a mai napig érvényes következményekkel, teljességében állította fejre az összes művészeti hagyományt. Egy művészeti akcióm keretében, amelynek az „Emlékeztisztulás” címet adtam, kikotortam a Hannovert átszelő Leine folyót, és az itt talált kacatokból emlékművet állítottam neki, és teret neveztettem el róla.

Schwittersnél több érdekes magyar vonatkozást is találtam. Többek között kapcsolatban állt Kassákkal a

bécsi emigráció idején, és a húszas években együtt szerkesztették a *Ring Neuer Werbegestalter* című kiadványukat. Fia, Ernst Schwitters mesélte nekem egyszer, ha apja Dessauban, a Bauhausban járt, a magyar kollégák társaságát kereste; Moholy-Nagyét, Périét, Huszárét, Breuerét. Azt mondta, „a magyarokkal jókat lehet röhögni”. Bortnyik Sándornak, a húszas évek magyar avantgardistájának egy képet is ajándékozott, melyet ma a Szépművészeti Múzeum őriz.

Betelt a megadott hetven sor. Sokat ki kellett hagynom abból, ami életemben és művészetemben meghatározó volt. Egyet azért szeretnék még elmondani: 1958-ban, amikor Nagy Imréeket kivégezték, Montevideóban az ötvenhatosok egy fáklyásmenetet szerveztek. Négy koporsót vittünk a nevekkel. A koporsók petróleumos rongyokkal voltak tele. A Szovjetunió nagykövetsége előtt a koporsókat leraktuk és meggyújtottuk. Látványos tűz keletkezett. A rendőrség azonnal letartóztatott mindannyiunkat. Kezeseket kellett megjelölni, hogy kien-gedjenek. Nagypám váltott ki. Mikor kint voltunk, szembefordult velem, és csak ennyit mondott: „Szégyellem, hogy ilyen unokám van.” És faképnél hagyott. Nagyon megbántott. Kíváncsi lennék, ma mit mondana. Drága nagypám, nyugodj békében!

V. Raisz Rózsa

nyelvész (Szikszó, 1939. július 23.)

Szülővárosom Trianon után Abaúj megye székhelye volt, s mint ilyen, rendelkezett kórházzal: ide hozták édesanyámat, mikor szülési fájdalmai megindultak. Életem első éveiben a megye több helységében laktunk: Fügödön, Encsen, Abaújszántón, Baktán; ebből az időből legjobban a gyümölcsillatú őszőkre emlékszem. A barátságos dombok napsütötte kertjeiben, szőlőiben – édesanyám szerint – a legjobb zamatú őszibarack, a legédesebb szilva és szőlő termett. Örök fájdalmam, hogy ezt a kedves vidéket most mint Magyarország legszegényebb, legelmaradottabb térségét halljuk emlegetni.

Édesapán takarékpénztári tisztviselő volt, emellett fogékony a technikai és irodalmi újdonságokra.

Sokszor forgatott Ady-köteteit ma is őrzöm. Édesanyám Budapesten a híres Erzsébet Nőiskolában szerzett magyar-történelem szakos polgári iskolai tanári oklevelet; olyan kiváló tanárai voltak, mint Tolnai Vilmos, Solymossy Sándor, Horger Antal, a pécsi és a szegedi egyetem későbbi professzorai. A faluról a fővárosba került kislány biztos ízléssel válogatta ki a kultúrából az értékeket: a Nemzeti Színház Shakespeare- és Ibsen-előadásait – Ódry Árpád Rank doktor-alakítását élete végéig emlegette –, hallgatta a Gólyavárban Szabó Dezső művészettörténeti előadásait, s kedves könyve volt Shakespeare szonettjeinek Szabó Lőrinc által fordított, 1921-ben 1500 számozott példányban megjelent kötetéből a 968-as számú.

A háborút édesanyámmal nagyanyámnál, Baktán (ma Baktakék) vészeltük át, ott kezdtem 1945 szeptemberében iskolába járni. Egyetlen teremben osztatlan iskola volt, két tanévben két – egyformán nagyszerű – tanítóval: nemcsak az alapismereteket oktatták, hanem felkeltették a falusi gyerekek figyelmét a kultúra iránt, színdarabot tanítottak be, szavalóversenyt rendeztek, tudtak zongorázni, játszottak harmóniumon, s a református templomban a kántori teendőket is ellátták.

Miután édesapám a háborúból hazakerült, és szüleim Sátoraljaújhelyen, majd Miskolcon kaptak állást, e városokban éltünk és diákoskodtam. Újhelyen a zempléni táj szépsége és Kazinczy szelleme fogott meg, Miskolcon pedig kialakult irodalmi és zenei érdeklődésem. Fuvolázni tanultam a zeneiskolában, az intézmény kórusában Bartók-, Kodály- és Bárdos-műveket énekeltünk. A Zenepalota hangversenytermében érintett meg a szimfonikus zene óriási érzelmi hatása: a zenekar karmestere, a fiatal Lukács Ervin gyönyörű Beethoven-szimfóniákat vezényelt, s Cziffra György játszotta Liszt zongoraversenyét. A rövid életű miskolci operatársulat vezetője, a szintén nagy nevű Mura Péter méltó színvonalat biztosított a néhány bemutatott műnek. 1956. október 23-án Szabó Lőrinc költői estjére mentünk, Illyés Gyula vezette be a műsort; bár éreztük hónapok óta, hogy „forr a világ”, csak másnap reggel tudtuk meg, milyen események folytak Budapesten, majd kiterjedtek az egész országra.

Az érettségi után édesanyám pályáját követve az egri pedagógiai főiskola magyar-történelem szakára jelentkeztem. Az intézmény akkor még összes tanszékével, előadótermével és hivatalával elfért a Líceum épületében, Magyarországnak talán legszebb késő barokk-copf stílusú palotájában. Oktatói között még voltak, akik a debreceni intézménnyel kerültek Egerbe, s később visszatértek anyaintézményükbe, professzori állásukba. Ilyen volt Némedi Lajos igazgató: ő tartott a magyar szakosoknak nagy hatású előadásokat a régi és felvilágosodás kori magyar irodalomból. Elvégeztem az akkor hároméves képzési idejű főiskolát, s azt a nem teljesen váratlan, mégis meglepő, főként pedig megtisztelő ajánlatot kaptam a magyar nyelvészeti tanszék vezetőjétől, Bakos Józseftől, hogy maradjak a tanszéken gyakornoknak. Így lettem 21 évesen főiskolai oktató. A kezdeti, szakmai és tanári tapasztalatlanságom okozta nehézségeken kedves és tisztelt tanárom, Chikán Zoltánné nagy tapintattal segítette át.

Egyetemi diplomámat és doktori címemet az Eötvös Loránd Tudományegyetem bölcsészkarán szereztem, s a szakmai tudás gyarapodásával, valamint néhány tehetséges hallgatói csoporttal foglalkozva kialakult tanári önbizalmam. A nyelvészetnek a főiskolán oktatott minden ágát volt alkalmam évekig tanítani, később a frazeológia, a leíró mondattan és a hatvanas, hetvenes években újnak számító szövegtan lett szűkebb szakterületem. Kandidátusi disszertációmát a Mikszáth-novellák mondat- és szövegszerkezeti formáiról írtam.

Férjemet, Varga Lászlót is a tanszéken ismertem meg, mint logopédus beszédtechnikát oktató nálunk óraadóként, egyébként főállásban a siketek egri intézményének tanára, egyik vezetője volt. Az ő munkáját látva tapasztaltam, hogy – a szaktudáson kívül – mennyi emberség, türelem, szeretet, humor és találékonyság árán lehet csaknem teljes értékű életet élő embereket nevelni hallássérült vagy éppen teljesen siketnek született gyermekekből. Az ő vallomása is lehet az, amit szeretett tanára, Illyés Gyuláné Flóra néni írt: „Hivatásom a gyógy-pedagógia. Arra esküdtem föl. A segítségnyújtás vágya is lehet szenvedély.”

Tanszékünk kezdeti bezártsága idővel oldódott, gyarapodott az oktatói létszám is, kongresszusokon, konferenciákon vettünk részt, publikáltunk országos folyóiratokban. A főiskolai oktatói beosztások minden fokozatát végigjártam az évtizedek alatt. Mint tanszékvezető főiskolai tanár két cikluson keresztül arra törekedtem, hogy az oktatói állomány – a később el is nyert – egyetemi szintű képzéshez megfelelő színvonalú legyen, s módomban állt az országos kongresszusok, konferenciák, hallgatói versenyek szervezésének örömeit és nehézségeit megélni.

Az intézmény az évtizedek folyamán nemcsak volumenében változott – ma már tízezer körüli hallgatói létszámról tudunk az összes kart, tagozatot és képzési formát beleértve –, hanem Eszterházy Károly Főiskolaként a tanárképzésen kívül, igazodva a kor követelményeihez, sok más szakmai képzést folytat.

Kutatóként elsősorban a stilisztika érdekelt mindig: a mintegy kétszáz tanulmányom és szakcikkem jó része a 19. század végi és 20. századi magyar prózastílusról szól, Mikszáthtól, Peteleitől Babitsig, Kaffkáig, Krúdyig, Móriczig, Márai Sándorig.

A legfontosabb szakmai lehetőséget számomra az Eötvös Loránd Tudományegyetem mai magyar nyelvi tanszéke mellett működő stíluskutató csoportban való részvétel hozta. A kutatócsoport – Szathmári István professzor

tudósi kiválóságának, léggörcs teremtő személyiségének, türelmének, jóindulatának köszönhetően – 1980-tól a vidéki egyetemek, főiskolák stilisztikával foglalkozó oktatóival kibővítve szinte napjainkig, 2007 végéig működött. Havonta tartott vitaulések, konferenciák, tanulmánykötetek, füzetsorozat után utolsó közös munkánkként a retorikai-stilisztikai alakzatok lexikona jelent meg.

A nyelvi, nyelvhasználati változásokat s az ezzel összefüggő nyelvveléssel is stilisztikai alapon ítélem meg: a stiláris adekvátság ugyanolyan fontos a nyelvi kifejezésben, mint a tárgyi pontosság. Mindennapi életünkben, érintkezésünkben terjedőben vannak az agresszív, türelmetlen viselkedési formák s ezzel összefüggésben a nyelvi megnyilatkozásokban a vulgáris és durva elemek. Ha a polgári viselkedéskultúra irányába lépnénk, ezek a kifejezések megmaradnának az indulatos, esetleg bizalmas közlési szinten, megfelelő szituációban, nézőpontban. Az illőségnek, helyénvalóságnak minősítése tehát a beszédhelyzetet figyelembe véve mérlegelhető.

Bízom benne, hogy hallgatóim is ezt a szemléletet vitték magukkal, akár tanárként működnek, akár a művelődés más területén dolgoznak, akár a sajtó munkatársaivá váltak. Büszke vagyok rá, hogy többen kitűnő nyelvészként találtak meg hivatásukat.

Az egi Líceum falai között tehát több mint ötven évet töltöttem. Míg élek, szívesen viselem az intézmény sorsát, s meg kell mondanom, jólesik, hogy számos szép feladattal, valamint intézményi és országos kitüntetéssel becsültek meg.

V. Rácz Rózsa

Kríza Ildikó

folklorista (Budapest, 1939. július 26.)

Hitet s hazát nem cserél az ember, miként arcot sem, mindháromat őseitől kapta, és a hűség kötelez. Ezt a gondolatot Sinkovits Imrétől hallottam egyszer, és azonnal felrémlettek édesapám szavai, aki korán elültette bennem az egész életemet meghatározó erkölcsi alapokat. „A név kötelez” – hallom még ma is az ő hangját. A Kríza-örökség meghatározó. Az ősök tisztelete, megbecsülése miatt budapesti születésem és jobbára a fővárosban töltött életem ellenére mégis Erdélybe

mentem „haza”, és ott éreztem a családi kapcsolódás erejét. A népköltészet megismerése és megismertetése része a Kríza-örökség. Ez lett életem egyik fő célja. A több évtizedes tevékenységből most csak két gondolatkört szeretnék kiemelni: a népbalлада-kutatást és a nemzeti identitással összefüggő történeti néphagyomány vizsgálatát.

A népbalладаk iránti érdeklődésem összekapcsolódik a *Vadrózsákkal*. Kríza János népköltési gyűjteménye

nyitotta ki a szívemet a magyar műveltség egészen különösen szép ágának megismerésére. Most, életem alkonyán a legutóbb készült gyűjteményes kötetemben a legszebb Kriza-balladákat tettem közzé a marosvásárhelyi Tükörterem csoda szép ablakainak balladaillusztrációival együtt, a *Júlia szép leány* lett a címadó. A székely balladák a magyar költészet örök értékű alkotásai, de titkaik máig megfejthetetlenek, esztétikai gazdagságuk, emberi mondanivalójuk, érzelemre és értelemre ható soraik a poétika magaslatán állnak. Mára jelképpé vált Kőműves Kelemenné önfeláldozó szeretete, családot összetartó ereje, aki férje nagyra törő vágyait segítve siet magas Déva vára felé, nem tudva, hogy ott ő lesz az áldozat, az épületet összetartó különös erő. A balladák költői képei, eszmeiségük számos művészt megihlettek, színművek, képek, énekhangra írt feldolgozások vitték tovább a szájhagyományból feljegyzett értékeket. Éppen ezért megdöbbenetek a mostanában egyre gyakrabban hallható becsmérő szólások a népköltészetéről. Tudom, ők a szegények.

A népballadák iránti elkötelezettségemet jelzi a *Magyar népballadákat* összefoglaló reprezentatív válogatás, valamint az ebből készült hangzós anyagok, lemezek, kazetták, magyar és idegen nyelvű kiadványok, meg a kötetbe sűrített eredmények. Az egyetemi doktori disszertációm egyetlen balladatípus, *A halálra táncoltatott lány* esztétikai elemzését mutatta be. Később egy ismeretlen balladacsoport felé fordultam, és a vallási vonatkozású *legendaballadák* vizsgálatához kezdtem. A vallási indíttatású népköltészet megismerésében fontos állomás volt a legendaballadákról szóló monográfia nem csupán azért, mert a

hetvenes években még a templomba járást is figyelték, hanem azért, mert egész Európában elsők között fordult a figyelmem a nép vallásosság ezen rétegéhez, éppen úgy, mint a kántori búcsúztató énekekhez. A folklórisztikában mindkét könyvem úttörő szerepet kapott, amit most, évtizedek eltelte után jól láthatunk a műfaj iránti érdeklődés fokozódásával és a publikációk jelentős számának ismeretében. A balladakutatás nem köthető csak a magyar anyaghoz. Számos tanulmányom foglalkozik a nemzetközi kapcsolatokkal. Az eredmények ismertségével függ össze, hogy a nemzetközi balladakutató munkaközösség alelnökké választott. Ezt a munkát tíz évig végeztem. Örülök, hogy volt lehetőségem két alkalommal Magyarországra hívni tanácskozásra a szakembereket, és így eredményeinket a nemzetközi vérkeringésbe juttatni. Célom volt, hogy a nehezen lefordítható nyelvünket és népköltészetünket minél szélesebb körben ismerjék meg. Ezért vállaltam a nemzetközi tematikus bibliográfia társszerkesztését, a favágással egyenértékű munkát.

Másik témám, amiről most szívesen szólok, a népköltészetünk történelmünkkel kapcsolatos ága. A történelmi folklórisztika sok nehézséggel, ellentmondással küszködött a múlt század második felében. Szükség volt az új források objektivitására, a történelem iránti érdeklődés tisztázására, a történetiség szerepének értékelésére. Ebből a hatalmas feladategyüttesből néhányat kiemeltem, azokról írtam hosszabb-rövidebb tanulmányokat a nemzeti önismeret és hagyomány továbbélésének alaposabb megismerésére. Így például a honfoglalás korára vonatkozó epikumok közül a fehérlómondát választottam, bizonyítva, hogy a XII–XIII. századi forrásoktól kezdve

napjainkig minden korban megtalálható a fehér lóért vett haza képzete, és a hozzá kapcsolódó mítosz a közgondolkodás része lett.

Kevésbé tisztázott kérdés, hogy az 1848-as szabadságharc kora valójában mérőföldkő a régi és új stílusú népköltészet megítélésében. Magyarországon a szájhagyomány műfajteremtő képessége másfél száz évvel ezelőtt jelentős volt. Ezt bizonyítja a történelmi eseményekhez kapcsolódó prózai és énekes hagyomány gazdagsága, sokszínűsége, amit nem mondhatnak el a tőlünk nyugatabbra élő, forradalmat vívó nemzetek utódai. Úgy gondolom, nemcsak a régi dalok és mondák számbavétele fontos, hanem a művelődésben betöltött szerepük értékelése, lefejtve a rájuk rakódott mozgalmi sallangokat. Akkor még új alkotások születtek a hagyomány talaján, sőt a mítoszalkotás is nyomon kísérhető a kiemelkedő hősökkel kapcsolatban. A jó és a rossz, a segítő és ártó személyek történelemformáló szerepének terjesztése, valamint az áldozatokról és hőökről alkotott vélemények alakítása a szájhagyomány törvényei szerint formálódtak epikum-má. Az évforduló alkalmával elkészített tanulmánykötet (*Történelem és emlékezet*) változatos képet ad a történelem és folklór kapcsolatáról.

2008-ban megkülönböztetett figyelemmel fordult az ország Mátyás király felé. Az évfordulóhoz kötött aktualizálás felértékelte a folklorisztika eredményeit, köztük az én kutatásaimat. A népköltészet ismerői régóta tudják, hogy ő a legnépszerűbb történelmi hős a mesékben, mondákban, de szólnak róla balladák, és idézik a nevét közmondások, gyermekmondókák, helynévmagyarázók is. Négy

kiadást ért meg a *Mesék és mondák Mátyás királyról* című reprezentatív válogatásom. Bevallom, jó érzéssel tölt el, ha gyerekek a hiteles néprajzi forrásból tájékozódhatnak a történelmi folklór neves hőséről. A folklór világa távol áll a történészek által megrajzolt Mátyás királytól. Az igazságos, okos, tréfakedvelő, emberséges Mátyás király népköltészeti alakja az egyetemes folklórelemekkel gazdagodott és tette őt a Kárpát-medence népei körében igen népszerű hőssé. Kíváncsi voltam a történelmi személy és a folklóradatok írásos előzményeire, ezt kutattam és foglaltam össze a tanulságokat *A Mátyás-hagyomány évszázadai* című monográfiában. Magam is elcsodálkoztam, hogy öt évszázadon keresztül milyen sokszínűen formálódott a Mátyás király iránti tisztelet, megbecsülés és a vele kapcsolatos humor, míg a hivatásos történészek a hibás döntéseit, emberi hibáit sorolták. Éppen ezért sokáig még fogalmunk sem volt a visegrádi palota szépségéről, és máig kérdéses, milyen lehetett a széles világban híres budai királyi rezidencia. Nem csoda, hogy máig alig van jelentős művészi alkotás (szobor, kép, opera, regény stb.) nemzeti nagylétünk megteremtőjéről.

A népköltészet szolgálatában eltöltött évtizedek sok-sok erőfeszítést, kitartó munkabírást követeltek megannyi hivatali feladat ellátása mellett. Az eredmények megszületésében segített a biztos, kiegyensúlyozott családi háttér, okos, megértő gyermekeim szeretete és férjem harmóniát teremtő támogatása, amelyre a hetedik évtized után is szeretnék igényt tartani.

Kriszta Koldi

Alföldy Jenő

kritikus, irodalomtörténész (Budapest, 1939. július 28.)

Készenlétben. Egy derűs, kora tavaszi napon bejelentették, hogy meghalt Sztálin. Másnap reggel az iskolában az első órára várakoztam, ültem a padban, és furcsálkodva néztem a katedra fölött függő Generalisszimuszt. Vajon még most is fél-nem kell tőle? Tudja-e, mit gondolok róla? Belépett a VIII./B és az iskola legjobb focistája, Schneiderwindt Jóska. Megállt Sztálin képe előtt, és rámutatott: „Kifingott” – mondta hangosan. „Már akartam kérni rá” – szólalt meg Schirilla Gyuri, a későbbi csodafutó. Hangosan röhögünk, nem félünk: ha a Sneci meg a Sirkász nem fél, akkor mi sem félhetünk. Tompa tanár úr derűs hangulatban kezdhetette meg a kémiaórát.

Nem sokkal később figyeltem föl a rádióban Nagy Imre hangjára. Ismerősnek és barátságosnak tartottam, noha a szokásos közhelyek az ő beszédeiből sem hiányoztak. Ő is emlegette a felszabadult hazát, az épülő szocializmust, a dolgozó népet és hasonlókat – de az ő szájából még ezek is másképpen hangzottak, mint a lepcsés Rákositól vagy a hideglelős Gerőtől. Amit így mondanak, azt még el is lehet hinni. Nagy Imre hangja olyan volt, mint azoké a vidéki embereké, akiket Pusztamonostorról, Pápanyögérről ismertem: nem petyegett zsirosan, hájasan, mint Rákosié, hanem természetesen és férfiasan csengett. Hozzám szólt, az én nyelvemen, a mi nyelvünkön. Megkönnyebbülést éreztem a hírektől, amelyek az ő határozatait közvetítették. Politikai foglyokat engedtek ki a börtönből, deportált kulákokat, pesti öregeket és asszonyokat engedtek haza a recski büntetőtelepről meg a hortobágyi számkivetettségéből, enyhítettek a teljesíthetetlen beszoigáltatási határozatokon – és így tovább. Rám a kitelepítettek röghöz kötöttségének feloldása hatott a legkedvezőbben, főleg apai rokonaim csanádapácai megpróbáltatásainak enyhülésével. Pápanyögéri ismeretségeim révén a kuláklista eltörlése sem hagyott közömbösen. Nagygazda hozzátartozóim nem voltak, de általuk engem is megaláztak Rákosiék, mert „osztályidegenek” akadtak az én családban is: hivatalvezetők, bírók. Olyasmit éreztem, mint amit a zsidóüldözés idején érezhettek azok, akik nálamnál négy-öt évvel hamarabb eszmélkedtek: hogy mernek ezek a fegyveres gazemberek asszonyokat, aggastyánokat és gyerekeket hajtani az utcán, ki tudja, hová. Nyolcvanéves nagybátyámat valahova az isten háta mögé, egy Békés megyei tanyára telepítették ki, szerencsére irgalmas szegényparaszatok közé. Befogadók talán kuláknak minősített gazdák voltak, s azután lettek nincstelének, hogy kifosztották őket – ezt nem tudom, de a majdnem semmijüket is megosztották nagybátyámékkal. Családom másik fele polgárként is érinthetetlen volt: az orvost, a tanárt, a nyelvészt vagy a muzsikust akkor sem lehetett megcímkézni és állásából kipenderíteni, ha soha,

semmilyen hűségnyilatkozatot nem tett Rákosinak. Ezzel a felemás osztályidegenséggel terhelve, gyerekésszel is felfogtam: ötvenhárom tavaszától jóval kevesebb gyűlölet és fenyegetés kering a levegőben, mint a korábbi években. Csökkent a nyomás, enyhült a légszomj, egészen a visszarendezésig, Nagy Imre félreállításáig.

A gyerekben a felületes benyomások is megragadnak, s mélyebben érintik, mint a tudatosabb felnőttet. Rákosi rádióhangja nekem az állandósult reménytelenséget jelentette. Negyvenöt óta ismertem a torka felső részében képzett, harsányra fogott hangját, ahogy ártó mondatait sulykolja. Nyolc év elteltével sok minden változott, de az ő idegen ügynökhangja maradt a régi. A szónoklatait követő ütemes taps és éljenzés a véglegességet, a sorsszerűséget sulykolta tudatomban. Úgy éreztem, nem lesz ennek vége sosem. Szomorúan hallgattam nyugdíjától megfosztott, lélekben összetört, hirtelen megvénült nagyapám hümmögését. Egy ócska kis világvevőt recsegtetett, jó hírekre várva, hiába. Nem tudom, hány évet vettek el az életéből a *bélistával*, az *osztályidegenné* nyilvánítással, majd a *kitelepítés* rémével, s főleg azzal, hogy 1948 után minden tevékenységtől megfosztották. Valami tapasztalatátadás, írogatás, negyvenvalahány éves vegyész-mérnöki működésének összefoglalása illetet volna hozzá. Dólt betűs, kalligrafikus írását ma is megcsodálják, akiknek megmutatom. Levonhatta volna a tanulságot csatornáink és folyóink szennyvíztartalmáról végzett analitikai kutatásaiból, amelyeket pepita füzetekben rögzített. Mai környezetvédők is megbecsülnék azt a munkát, amit az ezerkilencszázas évek óta végzett ezen a téren. 1957 februárjáig tartó utolsó évtizedében megkímélhették volna attól, hogy fölösleges embernek érezze magát. A félelmet is elkerülhette volna. A hetente becsöngető *népnevelők* érkezésekor mindig átélte a *csengőfrász* állapotát, a kitelepítéstől való szorongást és a bizonytalan kilétű népnevelőkkel folytatott, kínosan szüksézszerű eszmecseréket, amelyekből nekem főként ez a mondata ragadt meg a fülemben: „Nekem már mindegy.” Neki (s ki tudja, hány nemzedéktársának) nem adatott meg a minden becsületes embert megillető érzés, hogy munkában eltöltött évtizedei után is van miért fölkelnie reggelenként. 1956 októberét már nem fogta föl, elmeszesedett agyában nem villant föl a tíznapos remény.

Negyvenöt vagy negyvenhét nyarán, amikor hónapokat töltöttem falun – Pusztamonostoron, Pápanyögéren –, a falusi öregembereket másmilyennek láttam, mint a nagyapámat. A falusi öregember vasárnaponként fehér ingben, fekete mellényben és kalapban kiül a ház elé a kispadra, és nézegeti, miként zajlik az élet. A Szent István-napi búcsúkor a zöld lombos lugassal bővített kocsmaudvaron gyülekeznek, tréfálkoznak a fiatalok. Száll a hajóhinta, röppenek a szoknyák, a vidám sikolyok. A kora esti litánia idején a templomba vonulnak, az öregember is felkászálódik, a padsorba ülve leteszi kalapját, homloka holdvilág-fehéren világít napbarnított, barázdált arca fölött. Komoly és hallgató. De még az ötvenes évek elején, a legmélyebb kifosztottság és nyomorúság közepette is bizakodó, mert a tél után jön a tavasz, a mag kikel és zsendül a vetés, lesz aratás, ősszel szüret, forr a bor, s ha mindent elvesznek a bőrkabátosok, akkor is kezdődik minden előlről, a magot megint el kell vetni. Valamit mindig tenni kell, ha mást nem, a magot válogatni.

Nagyapámnak nem adatott meg a szép elmúlás, ő csak bóbiskolt és kókadott. Falun is láttam rosszkedvű öregeket, de életüket természetesebbnek

éreztem, mint a pesti lakásba szorultakét, a dolgozó élet végén naphosszat tétlenekét. A falusi ember örege is elmatat a ház körül, beszélget az állatokkal, *figyeli az időt*. Hetvenéves nagyapámtól elvették az öregkort. Nem kell a tudásod, mondták a tudatlanok, és hagyták, hogy néhány év alatt „leépüljön”. Nincs számomra undokabb szó ennél: abszurd és buta, mint amikor „feloltják” a villanyt.

Nekem, noha ugyanarra a sorsra akartak ítélni a privatizálók, mint nagyapámat az államosítók (nagyjából ugyanaz a garnitúra), irodalmárként még sok elvégezni valóm van. Közérdekű dolgokat szeretnék elmondani azokról, akiket műveikben is, személyükben is szerettem – Balázs Józsefről, Bella Istvánról, Benjámín Lászlóról, Csanádi Imréről, Kálnoky Lászlóról, Lázár Ervinről, Mezei Andrásról, Nagy Gáspárról, Nagy Lászlóról, Nemes Nagy Ágnesről, Parancs Jánosról, Pilinszky Jánosról, Rónay Györgyről, Száraz Györgyről, Vas Istvánról, Weöres Sándorról. A nálamnál egy nappal előbb született Pék Pálról. Meg akik még itt vannak velünk, örege vagy fiatalon. Róluk szólva, remélem, a közösen megélt kornak is hitelt érdemlő tanúja lehetek.

